

Marcin Składanowski

<https://orcid.org/0000-0003-1437-8904>

(Lublin)

**KULTUROWO-CYWILIZACYJNA TOŻSAMOŚĆ PAŃSTWA IZRAEL
Z PERSPEKTYWY ROSYJSKIEGO NEOKONSERWATYZMU
W UJĘCIU ALEKSANDRA G. DUGINA***

Abstract

The article presents Aleksandr G. Dugin's reflection on the role of the State of Israel in the conflict of civilizations. It depicts the civilizational features of the Jewish nation, the importance of the secularization of European Jewish communities and the significance of the Zionist movement for the contemporary role of the State of Israel as a part of Western civilization.

Key words

Aleksandr Dugin, Russian Eurasianism, State of Israel, Jewish civilization, Zionism

* Artykuł powstał w ramach grantu udzielonego przez Narodowe Centrum Nauki (nr 2016/21/B/HS1/00815).

WSTĘP

Na współczesną politykę Federacji Rosyjskiej, zwłaszcza w obliczu konfliktu z Zachodem, wpływają konserwatywne nurty intelektualne, dające podstawę rosyjskiej ideologii imperialnej, ujawniającej się w wypowiedziach i działaniach przedstawicieli władz na czele z prezydentem Władimirem W. Putinem. Jednym z najbardziej znaczących współczesnych konserwatywnych nurtów myśli rosyjskiej jest (neo)eurazjatyzm, reprezentowany m.in. przez Aleksandra G. Dugina, czołowego prawicowego intelektualistę rosyjskiego. Skoro imperialne interesy Federacji Rosyjskiej dotyczą również krajów Bliskiego Wschodu, w tym szczególnie Syrii, to muszą się one przecinać z geopolitycznymi interesami Izraela. Nie jest to zresztą problem nowy, ponieważ Bliski Wschód, a zwłaszcza relacje Izraela z ościennymi państwami arabskimi i z Iranem, były w II połowie XX wieku przedmiotem zimnowojennej rywalizacji Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego.

W tym kontekście warto pochylić się nad pewnym aspektem tego problemu, który – jako trudniej uchwytny – bywa marginalizowany we współczesnej dyskusji dotyczącej relacji Rosji do krajów bliskowschodnich, a zwłaszcza do Izraela. Rosyjska myśl konserwatywna i neoimperialna, której znaczącym przedstawicielem jest wspomniany Aleksandr G. Dugin, kładzie bowiem nacisk na fundamentalny konflikt stykających się ze sobą cywilizacji, zawierający się w ich odmiennym ukształtowaniu, strukturze i drogach rozwoju, jako na podłoże trwających konfliktów o charakterze zbrojnym, politycznym lub ekonomicznym. Taką drogę analizy proponuje się również w odniesieniu do Izraela oraz do jego relacji względem sąsiadów, jak również względem Federacji Rosyjskiej. To sprawia, że Duginowski eurazjatyzm ma ambiwalentny stosunek do państwa Izrael. Z jednej strony wśród jego kluczowych zasad znajduje się stanowczy sprzeciw wobec jakiegokolwiek rasizmu, który miałby być rzekomo właściwością upadłego Zachodu¹. Z tego powodu eurazjaci muszą odrzucić wszelkie przejawy antysemityzmu (antyjudaizmu). Z drugiej strony jednak państwo Izrael widziane jest jako część europejskiej Moderny, programowo przeciwnej konserwatyzmowi eurazjatyzmowi, którego przedstawiciele otwarcie wyrażają poparcie dla azjatyckich kultur islamskich (m.in. arabskiej i perskiej), dostrzegając w nich kulturową wspólnotę z Rosją i Rosją i podkreślając przy okazji azjatyckie źródła kultury rosyjskiej. Ta złożoność ideologicznych uwarunkowań czyni interesującym to, w jaki sposób

¹ Dugin 2015a, s. 315.

tożsamość kulturowo-cywilizacyjna państwa Izrael jest interpretowana przez Dugina oraz jakie konsekwencje geopolityczne wyprowadza on ze swoich spostrzeżeń.

Przedstawiany artykuł dąży do przybliżenia specyfiki państwa Izrael w historyzoficznej i geopolitycznej refleksji Aleksandra G. Dugina. W tym celu najpierw zostanie zaprezentowany intelektualno-polityczny kontekst, w jakim dokonuje się namysł Dugina (1). W następnej kolejności zarysowany będzie obraz państwa Izrael w ujęciu Dugina (2) oraz jego interpretacja kulturowo-cywilizacyjnej tożsamości państwa Izrael wraz z jej konsekwencjami geopolitycznymi (3).

1. INTELEKTUALNY KONTEKST I EWOLUCJA DUGINOWSKIEJ REFLEKSJI NAD CYWILIZACJĄ ŻYDOWSKĄ

Aleksandr G. Dugin jest niekiedy w zachodnim dyskursie ukazywany jako czołowy ideolog Kremla lub też wpływowy doradca prezydenta Władimira W. Putina. Takie stwierdzenia są formułowane na wyrost, ponieważ trudno dowieść, że polityka obecnego rządu Federacji Rosyjskiej, nawet w warunkach konfrontacji z Zachodem, jest inspirowana przez Dugina². Niemniej jednak faktem pozostaje, że Dugin jest w otoczeniu ludzi znajdujących się na szczytach rosyjskiej elity władzy, jak też i to, że publicznie udziela pełnego wsparcia prezydentowi Putinowi w jego działaniach przeciwko Zachodowi³.

1.1. Rosyjski antysemityzm i teorie spiskowe

Rosyjska tradycja intelektualna, zbliżona do ośrodków władzy i zbieżna z ich celami, jest również źródłem refleksji Dugina nad cywilizacyjną rolą Izraela. Chęć zbliżenia się do władzy i wywierania wpływu na politykę państwa przyczyniła się także do znaczącej ewolucji jego poglądów, która ostatecznie złączyła go z ideologią państwową promowaną przez Władimira Putina i jego otoczenie. To spostrzeżenie jest ważne dla dalszych rozważań, ponieważ we wczesnej myśli Dugina obecne są akcenty antysemickie, odzwierciedlające wyraźne antyżydowskie nachylenie znacznej części rosyjskiej myśli społeczno-politycznej w XIX wieku⁴ (z której słowianofilskiej

² Shlapentokh 2008, s. 263.

³ Shlapentokh 2007, s. 220.

⁴ Laruelle 2008, s. 136.

i prawosławno-antyokcydentalistycznej części Dugin czerpie swoje inspiracje intelektualne⁵).

Chociaż tworzony niekiedy w refleksji zachodniej obraz przedrewolucyjnej Rosji jako kraju antysemitycznego jest przesadzony⁶, to jednak faktem jest, że życie intelektualne i religijne z tego okresu, który najbardziej wpłynął na dzisiejszy neokonserwatyzm rosyjski, obfitowało w uprzedzenia względem Żydów. Wprawdzie sam Dugin, zgodnie ze swoimi antyzachodnimi przekonaniem, antysemitki wymiar teorii spiskowych dostrzega na zachodzie Europy⁷, to jednak właśnie w Rosji rozwinęły się, żywe do dzisiaj, różnego rodzaju teorie, doszukujące się w różnych grupach wyznaniowych, zawodowych czy etnicznych wrogów Rosji, czyhających na jej klęskę i upadek. Wśród negatywnych bohaterów tych teorii jeszcze w okresie carskim wskazywano na Żydów⁸. Wpłynęło na to zaangażowanie wielu Żydów w ruchy rewolucyjne, o inspiracji marksistowskiej, które widziano jako przejaw spisku Zachodu wymierzonego w prawosławne imperium⁹.

Nawet jeśli rewolucja bolszewicka zmieniła tę sytuację, to nie usunęła tkwiących głęboko antyżydowskich stereotypów. Wprawdzie u początków państwa radzieckiego widać silne zaangażowanie komunistów żydowskiego pochodzenia w utrwalenie rewolucji i zaprowadzenie nowego porządku społeczno-politycznego, to jednak już od czasów Stalina, wraz z odejściem od rewolucyjnego paradygmatu reprezentowanego przez Trockiego i przejściem do paradygmatu stalinowskiego, nacjonalistycznego, zakładającego zamknięcie rewolucji do jednego komunistycznego imperium¹⁰, Żydów znów zaczęto podejrzewać o kosmopolityzm, nielojalność wobec państwa radzieckiego oraz intelektualne związki z „zepsutym” i wrogim Zachodem¹¹.

1.2. Rewolucja Dugina: od antysemityzmu do antysyjonizmu

Każdy rosyjski kryzys społeczny i polityczny, osłabiający również wyraźnie samo państwo (carską Rosję czy Związek Radziecki), stawał się okazją do rozkwitu wspomnianych już teorii spiskowych, mających wyjaśnić ten kryzys wrogimi działaniami obcych sił. Na okres kryzysu i upadku Związku

⁵ Laruelle 2004, s. 115-117.

⁶ Shnirel'man 2016, s. 196.

⁷ Dugin 2015a, s. 316.

⁸ Aptekman 2006, s. 661; Shnirel'man 2016, s. 196.

⁹ Orbach 1990, s. 9; Vital 1998, s. 212.

¹⁰ Dugin 2014c, s. 274-275.

¹¹ Smith 1999, s. 487.

Radzieckiego przypadł początek naukowej i politycznej kariery Aleksandra Dugina. W tym czasie, na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, również Dugin zaangażował się w krzewienie poglądów zwanych przez niego samego konspirologią¹². Interpretował on sens dziejów świata w niekończącej się metafizycznej wojnie między chrześcijaństwem a judaizmem¹³. Analizując teksty kabalistyczne, doszukiwał się w nich żydowskiego spisku – nie tylko przeciw chrześcijanom, lecz przeciwko wszystkim narodom świata. Za element tego trwającego wciąż spisku uważał również powstanie państwa Izrael. Ponieważ ten wczesny antysemityzm Dugina był połączony z trwałym w jego myśli antykatolicyzmem (zakorzenionym w rosyjskiej tradycji słowianofilskiej i eurazjatyckiej), dlatego oskarżał on także Watykan o współudział w tym spisku, mającym na celu zaprowadzenie nowego, zachodniego i liberalnego porządku światowego¹⁴. Niektóre wypowiedzi Dugina z tego wczesnego okresu działalności intelektualnej można wyjaśnić początkami jego zaangażowania politycznego, związanymi ze współpracą z grupami skrajnie prawicowymi, a nawet neonazistowskimi¹⁵.

Od lat 90. XX wieku da się jednak zauważyć znaczący rozwój myśli Dugina¹⁶. Chociaż pozostają w niej niezmiennie obecne elementy, takie jak nienawiść wobec Zachodu, zachodniej kultury, wzorców życia politycznego i społecznego¹⁷, to jednak zmienia się jego stosunek do Żydów pod wpływem refleksji nad cywilizacjami jako głównymi podmiotami ludzkich dziejów. Dugin pozostaje zatem negatywnie nastawiony do judaizmu zsekularyzowanego, zrywającego z religijną tradycją, do syjonizmu i wszelkich przejawów związku narodu żydowskiego z cywilizacją zachodnią. Zarazem jednak zaczyna doceniać Żydów ortodoksyjnych, chasydów i wszelkie formy żydowskiego antysyjonizmu i mesjanizmu jako te, które sprzeciwiają się westernizacji narodu żydowskiego i są zbliżone do mesjanizmu i antyokcydentalizmu rosyjskiego¹⁸.

W ten sposób myśl Dugina przeszła od powielania dawnych rosyjskich teorii spiskowych, mających często charakter antysemicki, do oceny dziejowej i cywilizacyjnej roli narodu żydowskiego w ramach teorii konfliktu cywilizacji. Ta część żydowskiej tradycji religijno-duchowej, która oparta była na

¹² Shnirel'man 2016, s. 197-198.

¹³ Dugin 1997, s. 229-230.

¹⁴ Shnirel'man 2016, s. 205-206.

¹⁵ Nosachev 2013, s. 212.

¹⁶ Shlapentokh 2007, s. 216.

¹⁷ Dugin 2014e, s. 101.

¹⁸ Shnirel'man 2016, s. 206-207.

wierności tradycji i izolacji wobec zewnętrznych, sekularyzacyjnych i modernizacyjnych wpływów, zyskała w toku tego rozwoju ocenę pozytywną, podczas gdy żydowskie nurty polityczne i intelektualne, które poddały się sekularyzacji i same odcisnęły się na kształcie współczesnej cywilizacji zachodniej, spotkały się z radykalną krytyką.

2. MIEJSCE PAŃSTWA IZRAEL W HISTORIOZOFICZNEJ I GEOPOLITYCZNEJ PERSPEKTYWIE DUGINA

Refleksja nad cywilizacyjnym znaczeniem państwa Izrael wpisuje się w szerszą Duginowską perspektywę geopolityczną, która zawsze ma także charakter historiozoficzny.

2.1. Duginowska koncepcja cywilizacji

W ujęciu Dugina podstawowymi podmiotami dziejów ludzkości są cywilizacje. Same dzieje ludzkości mogą być więc rozumiane jako interakcja (rywalizacja, konflikt) cywilizacji. Dugin rozumie cywilizację jako byt polityczno-kulturowy, zdolny do wytworzenia własnego państwa, lecz przede wszystkim do bycia ośrodkiem ponadpaństwowej i wieloetnicznej wspólnoty¹⁹.

Dowartościowanie cywilizacji jako głównych aktorów dziejów ludzkości, w tym także obecnych relacji międzynarodowych, politycznych, kulturowych czy gospodarczych, przypomina w pewnym sensie Huntingtonowską wizję „zderzenia cywilizacji”. Rzeczywiście, Dugin odwołuje się do Huntingtona – przede wszystkim w tym celu, aby przeciwstawić się innej modnej na Zachodzie koncepcji „końca historii” wypromowanej przez Francisa Fukuyamę²⁰. W koncepcji „końca historii” Dugin widzi przejaw zachodniego ekskluzywizmu i totalitaryzmu kulturowego: „końcem” miałoby być dostosowanie się przez wszystkie państwa, wspólnoty kulturowe i etniczne, do zachodnich standardów cywilizacyjnych, którym przypisuje się wartość uniwersalną. W tym sensie zakończenie zimnej wojny, zjawiska globalizacyjne w sferze kultury i gospodarki, światowa dominacja Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników przybliżałyby ów utopijnie rozumiany „koniec”²¹. Tymczasem zdaniem Dugina żadne uniwersalne zachodnie wartości nie istnieją²². Z eurazjatyckiej

¹⁹ Dugin 2014e, s. 540.

²⁰ Dugin 2014c, s. 308.

²¹ Dugin 2015d, s. 140.

²² Dugin 2009, s. 70.

perspektywy podejście Huntingtona jest zatem o wiele bardziej prawdziwe i słuszne. Zaprzecza ono możliwości uznania jednego wzorca cywilizacyjnego (np. zachodniego) za uniwersalny, najlepszy i mający docelowo zdominować świat²³. Widzi natomiast trwałość zjawiska różnorodności cywilizacyjnej ludzkości, wyrażającej się w odmienności struktur społecznych, systemów wartości, zasad życia wspólnotowego i indywidualnego czy też w różnorodności religijnej i światopoglądowej²⁴.

Dugin, doceniając podstawowe założenia Huntingtona, nie przyjmuje ich jednak bezkrytycznie, ponieważ – jak sądzi – są one przedstawiane z zachodniej, amerykańskiej perspektywy, w której poszczególne cywilizacje ocenia się właśnie przez pryzmat ich odrębności względem cywilizacji zachodniej (atlantyckiej). To, zdaniem Dugina, sprawia, że również znaczenie różnych cywilizacji może być ukazane w niewłaściwych wymiarach, zgodnie z tym, jaką rolę odgrywają one w zachodniej polityce, gospodarce czy oddziaływaniu kulturowym. Bez wątpienia Dugin ma tu na myśli przede wszystkim samą Rosję i jej krąg cywilizacyjno-kulturowy, do którego zalicza kraje dawnego Związku Radzieckiego, z wyjątkiem republik bałtyckich. Według Dugina ujęcie Huntingtona błędnie spycha na margines Rosję jako ośrodek wielkiej cywilizacji, podczas gdy zdaniem współczesnych rosyjskich eurazjatów to właśnie Rosja winna stać się centrum wielobiegunowego świata, przeciwstawiającego się politycznej, kulturowej i ekonomicznej dominacji Zachodu²⁵.

2.2. Izrael w starciu cywilizacji

Zrozumienie ambiwalentnej oceny cywilizacyjnej roli państwa Izrael w ujęciu Dugina możliwe jest zatem dopiero z perspektywy jego koncepcji walki cywilizacji. Koncepcja ta opiera się na nieustannej rywalizacji dwóch głównych cywilizacji – Morza i Lądu²⁶, których starożytnymi historycznymi postaciami były Kartagina i Rzym. Cywilizacja Morza ma charakter ekspansywny i progresywny, dominują w niej nieustanne tendencje modernizacyjne oraz nieufność do tradycji²⁷. Cywilizacja Lądu ma z kolei charakter konserwatywny, opierając się na tradycji i podtrzymując tradycyjne struktury społeczne i polityczne oraz zestaw wartości²⁸. Walka tych głównych cywilizacji

²³ Huntington 2002, s. 21.

²⁴ Dugin 2015c, s. 111.

²⁵ Dugin 2014a, s. 313.

²⁶ Shnirel'man 2016, s. 211.

²⁷ Dugin 2015b, s. 53.

²⁸ Shlapentokh 2007, s. 224.

toczy się więc na poziomie wartości i zasad najbardziej podstawowych, fundamentalnych dla ludzkości²⁹.

Współczesnym wcieleniem Morza są Stany Zjednoczone oraz ich sojusznicy, przede wszystkim kraje NATO. Odpowiednikiem Łądu i – paradoksalnie – kontynuatorem cywilizacyjno-kulturowej tradycji Rzymu jest natomiast Rosja³⁰. (Pobrzmiwa w tym bez wątpienia echo dawnej ruskiej historiozoficzno-religijnej koncepcji Moskwy jako Trzeciego Rzymu³¹). Duginowskie ujęcie rywalizacji cywilizacji opiera się na założeniu, że w skali światowej istnieją tylko dwie główne cywilizacje, dwa główne ośrodki polityczne, gospodarcze i kulturowe – Stany Zjednoczone (integrujące Zachód) i Rosja (integrująca Eurazję). Inne znaczące obszary cywilizacyjne, nawet tak wielkie, jak Chiny, które pod względem ciągłości kulturowej i potencjału gospodarczego bez wątpienia górują nad Rosją, mają w tej wizji jedynie charakter cywilizacji drugorzędnych, „regionalnych”³². Jest to założenie o tyle istotne, że te „regionalne” cywilizacje mają dla swojego przetrwania dokonać zasadniczego wyboru, opowiadając się po stronie Morza lub Łądu, a zatem Stanów Zjednoczonych – Zachodu lub Rosji – Eurazji. Wybór ten jest obciążony poważnymi konsekwencjami. W ujęciu Dugina jedynie Rosja może być kluczowym biegunem przyszłego nowego porządku światowego, opartego na „wielobiegunowości”, rozumianej jako wielość równouprawnionych systemów społeczno-politycznych, gospodarczych, etycznych, w której nie będzie miejsca na narzucanie innym jedyne słusznego modelu organizacji politycznej czy też aksjologii³³. Z kolei Zachód, narzucający własne przekonania, takie jak koncepcja praw człowieka, wolności i podmiotowości jednostki-osoby we wspólnocie, służebności państwa wobec obywatela, miałyby prowadzić jedynie do zdominowania i zniszczenia tych cywilizacji „regionalnych”, które opowiedziały się po jego stronie³⁴.

Tego zasadniczego, i w oczach Dugina – decydującego o własnym przetrwaniu, wyboru muszą dokonać również regionalne cywilizacje żydowska, arabska i perska, których społeczno-politycznym ukonkretnieniem są państwo Izrael oraz państwa arabskie Bliskiego Wschodu i Iran³⁵. Z punktu widzenia rosyjskich neokonserwatystów, takich jak Dugin, współczesna sytuacja

²⁹ Smith 1999, s. 482-483.

³⁰ Dugin 2015b, s. 119-124

³¹ Dugin 2015c, s. 44-45.

³² Dugin 2014b, s. 226-228.

³³ Dugin 2015d, s. 133-134

³⁴ Dugin 2014f, s. 455.

³⁵ Shlapentokh 2007, s. 228.

polityczna na Bliskim Wschodzie świadczy o tym, że wybór ten został już w znacznej mierze dokonany. Izrael oraz niektóre państwa arabskie opowiedziały się po stronie Stanów Zjednoczonych³⁶, jakkolwiek ta decyzja ma różną głębię (nie dotyczy tych samych obszarów życia społeczno-politycznego, nie oznacza bezwarunkowego przejścia zachodnich wzorców życia i systemów wartości). Inne kraje, w tym zwłaszcza Syria i Iran, opowiedziały się z kolei po stronie konserwatyzmu i wielobiegunowości proponowanej przez Rosję jako centrum cywilizacji Lądu³⁷.

To sprawia, że konflikt bliskowschodni – zarówno długotrwały konflikt izraelsko-palestyński (a wcześniej izraelsko-arabski), jak też rywalizacja różnych sił politycznych w ogarniętej wojną domową Syrii – jest w ujęciu Dugina w swojej głębi konfliktem cywilizacji: Morza i Lądu. Ponieważ jednak zdaniem Dugina cywilizacje te nie mają charakteru moralnie obojętnego, lecz zasadniczo różnią się (do tego stopnia, iż Stany Zjednoczone nazywane są przez niego centrum światowego zła³⁸), również strony tego konfliktu są oceniane odmiennie. Poparcie dla Iranu i państw arabskich (ściśle mówiąc, dla tych, które nie są sojusznikami Stanów Zjednoczonych w regionie), a zwłaszcza dla reżimu Baszszara al-Asada, jest dla Rosji nie tylko polityczną, ale wręcz cywilizacyjną koniecznością³⁹.

W tym kontekście cywilizacyjne samorozumienie Izraela jako części świata zachodniego jest w spojrzeniu Dugina zarówno sprzeciwem wobec cywilizacyjnej roli Rosji, jak też pozostaje w opozycji do świata islamskiego, którego właściwą drogą jest sojusz z Rosją w celu budowania świata wielobiegunowego. Państwo Izrael staje się więc geopolitycznym oponentem Rosji i z tej perspektywy należy rozpatrywać jego rolę – zarówno w wymiarze politycznym, jak też cywilizacyjnym.

3. IZRAEL JAKO CYWILIZACJA

Aby zrozumieć trudność, jaką jest z perspektywy teorii Dugina zaliczenie państwa Izrael, jako konkretnej formy, w której od połowy XX wieku realizuje się cywilizacja żydowska, do zachodniego kręgu cywilizacyjnego, prze-

³⁶ Shlapentokh 2008, s. 261.

³⁷ Dugin 2014b, s. 144-145; Shlapentokh 2008, s. 254.

³⁸ Dugin 2014e, s. 633.

³⁹ Dugin 2009, s. 70.

ciwnego Rosji i spiskującego przeciwko niej⁴⁰, należy uświadomić sobie to, w jaki sposób Dugin rozumie specyfikę i odrębność cywilizacji żydowskiej.

3.1. Niejednoznaczność cywilizacji żydowskiej

W refleksji Dugina, która – jak zauważono na wstępie – musi programowo wyrażać sprzeciw wobec rasizmu, a zatem również odrzucać antysemityzm – zauważalny jest wielki wysiłek zmierzający do relatywizacji więzi między cywilizacją żydowską a państwem Izrael, które powstało jako spełnienie dążeń ruchu syjonistycznego. Ogólna Duginowska koncepcja cywilizacji ujmuje ją jako wspólnotę kulturową, mającą na ogół charakter integrujący lokalne, podrzędne kultury i ludy w większą całość. Z tego powodu cywilizacja jest, obok religii i państwa, jedną ze struktur wytwarzanych przez określony naród-lud⁴¹, stanowiących wyraz trwałości i tożsamości tego narodu. Struktury te jednak pozostają we względnej relacji, ponieważ nie wszystkie muszą w ogóle zaistnieć czy też istnieć w tym samym czasie. Niemniej jednak dla powstania odrębnej cywilizacji oparcie się albo na państwie, albo na religii, albo na obu tych strukturach wydaje się zdaniem Dugina konieczne⁴².

Aplikacja tych założeń do narodu żydowskiego wskazuje, że chociaż jego państwowość zanikła na ponad dwa tysiące lat, to pozostał on faktycznie narodem, odrębnym kulturowo i cywilizacyjnie, a nie tylko grupą etniczną (etnosem) stanowiącą marginalny element obcych cywilizacji. Z Duginowskiego punktu widzenia o trwałości i tożsamości cywilizacji żydowskiej decyduje zatem przede wszystkim religia żydowska⁴³. Państwowość nie mogła odegrać roli cywilizacyjnotwórczej, tak jak w ujęciu Dugina odnosi się to do wieloetnicznej i wieloreligijnej cywilizacji amerykańskiej czy też do podobnie różnorodnej cywilizacji rosyjskiej⁴⁴.

Jest to dalekosiężne stwierdzenie, jeśli chodzi o zrozumienie współczesnej cywilizacyjnej roli państwa Izrael. Dugin sądzi, że w samym narodzie żydowskim istnieją sprzeczne zjawiska cywilizacyjne, które determinują jego los

⁴⁰ Shnirel'man 2016, s. 201.

⁴¹ Dugin używa w tym miejscu terminu *narod*. Na język polski jest ono niekiedy tłumaczone jako lud, a w pewnych kontekstach jako naród. Zauważyć należy jednak, że w odniesieniu do Duginowskiego rozumienia tego pojęcia oba przekłady są niewystarczające. *Narod* różni się od narodu (*natsiya*) i od ludu (*etnos*), które to pojęcia kładą nacisk na wspólnotę przynależności etnicznej. W Duginowskim rozumieniu pojęcia *narod* kluczowa jest natomiast wspólnota historyczna, powiązana również z organizacją społeczną oraz strukturą polityczną. Zob. Dugin, 2014f, s. 29-31.

⁴² Dugin 2015d, s. 145.

⁴³ Dugin 2015a, s. 485-486.

⁴⁴ Ibidem, s. 338.

i współczesną sytuację. Z jednej strony o jego przetrwaniu zdecydowała religia, a zatem wewnętrzny element konserwatywny, tradycyjny, odrzucający możliwość asymilacji z dominującą populacją krajów, w których istniały wspólnoty żydowskie. Ten konserwatyzm i opór wobec zewnętrznych oddziaływań, fundamentalny dla przetrwania Żydów, zbliżałyby zatem ich do cywilizacyjnej charakterystyki Łądu, reprezentowanego przez Rosję. Z kolei usunięcie z tożsamości żydowskiej elementu religijnego i zastąpienie jako czynnika cywilizacyjnego religii przez państwo, widoczne w świeckim syjonizmie oraz w dominujących we współczesnym państwie Izrael prądach kulturowych⁴⁵, wskazywałoby na wypaczenie cywilizacji żydowskiej. Takie myślenie umożliwiłoby rosyjskim neokonserwatystom i eurazjatom zajęcie stanowiska antysyjonistycznego przy równoczesnym uchyleniu się od oskarżeń o antysemityzm. Z drugiej jednak strony Dugin widzi korzenie Izraela w starożytnej cywilizacji zachodniosemickiej („tytanicznej”, „prometejskiej”)⁴⁶, którą charakteryzuje jako różniącą się od cywilizacji grecko-rzymskiej, opartej na boskim prawie i wierności tradycji, a bliższą – przez Fenicję – cywilizacji Morza, której symbolem stała się Kartagina⁴⁷. W ten sposób w samym korzeniu cywilizacji żydowskiej obecny byłby dysonans. Religia, jako czynnik zapewniający tożsamość i trwałość tej cywilizacji pomimo rozproszenia narodu, współistniałaby z właściwą cywilizacji Morza skłonnością do kontestowania uświęconych tradycji, do ekspansji, nieograniczonego postępu – także w wymiarze społecznym i aksjologicznym.

Oświeceniowa sekularyzacja Żydów europejskich, z której zrodziły się syjonizm oraz państwo Izrael, mające znaczenie nie tylko polityczne, ale również symboliczne – cywilizacyjne⁴⁸, także dla tej większości narodu żydowskiego, która pozostaje poza jego granicami, byłaby więc konsekwencją cywilizacyjnej sprzeczności, która towarzyszy całym dziejom narodu żydowskiego.

3.2. Syjonizm jako kwintesencja Moderny

Fakt, że współczesny Izrael znalazł się po stronie dzisiejszego odpowiednika Kartaginy, czyli Stanów Zjednoczonych, jest w ujęciu Dugina skutkiem głębokiej i trwałej sekularyzacji judaizmu europejskiego, od czasów oświecenia oddalającego się od swoich religijnych korzeni⁴⁹, która jednak miała przy-

⁴⁵ Laqueur 1971, s. 173; Hartman 1987, s. 237.

⁴⁶ Dugin 2014d, s. 407-408, 422-423.

⁴⁷ Ibidem, s. 485.

⁴⁸ Laqueur 1971, s. 164.

⁴⁹ Shnirel'man 2016, s. 198.

czyny już w fundamentalnej, pierwotnej odrębności cywilizacji żydowskiej od cywilizacji grecko-rzymskiej⁵⁰.

Zdaniem Dugina ten proces, jakkolwiek obecny w zarodkowej postaci od początku cywilizacji żydowskiej, ujawnił się jednak pod wpływem szczególnych okoliczności zewnętrznych, co złączyło zsekularyzowany judaizm, a zatem również syjonizm, z europejską Moderną⁵¹. Do końca średniowiecza, a zatem do europejskiej reformacji i rozkwitu myśli nowożytnej, europejskie wspólnoty żydowskie pozostawały w izolacji – zarówno narzucanej z zewnątrz przez antysemityczne regulacje prawne oraz ogólną atmosferę społeczno-polityczną, jak też wynikającej z przekonań samych społeczności żydowskich. Według Dugina przełom w relacjach między społecznościami żydowskimi a intelektualnym życiem Europy dokonuje się wraz z reformacją oraz zmianami, jakimi w realia społeczno-polityczne i religijne Europy wprowadziła nowożytność⁵². Wyzwolenie się z więzów średniowiecznych struktur kościelnych, ograniczających również życie intelektualne i wpływających na procesy gospodarcze, otworzyło – przede wszystkim kraje protestanckie – na intensywny proces modernizacji we wszystkich dziedzinach ludzkiej aktywności. Proces ten, któremu towarzyszyły przemiany gospodarcze (m.in. początki kapitalizmu czy globalizmu związane z rozwojem europejskich imperiów kolonialnych) oraz intelektualne (m.in. sekularyzacja życia publicznego), ożywił elementy „tytanizmu” oraz „prometeizmu” obecne od początku cywilizacji żydowskiej⁵³.

Według Dugina ewolucja europejskiego judaizmu, możliwa dzięki kierunkowi intelektualnych, społecznych i ekonomicznych zmian w Europie, doprowadziła do tego, że już na początku XIX wieku to zsekularyzowane wspólnoty żydowskie przejęły ster europejskiej Moderny, wyznaczając kierunek intelektualnego rozwoju Zachodu⁵⁴. W ujęciu Dugina znaczna część judaizmu europejskiego od początku XIX wieku przeszła poważną zmianę: poddając się sekularyzacji, uzyskała znaczący wpływ na europejskie życie społeczno-polityczne, do tego stopnia, że syjonizm stał się „duszą” poświeceniowej Europy, wyznaczając istotne dla niej wartości, zasady życia i postępowania. Zarazem jednak doprowadziło to do decydującej zmiany samej tożsamości żydowskiej,

⁵⁰ Dugin 2014d, s. 489.

⁵¹ Aptekman 2006, s. 668.

⁵² Dugin 2014d, s. 463-464.

⁵³ Ibidem, s. 475; Sharif, 1977, s. 80.

⁵⁴ Dugin 2015a, s. 487.

w której wartości reprezentowane przez wspólnoty konserwatywne, tradycyjne, zeszły na plan dalszy⁵⁵.

Te kontrowersyjne spostrzeżenia są niezwykle ważne z punktu widzenia Duginowskiego spojrzenia na cywilizacyjną rolę współczesnego Izraela. Wskazując na negatywne skutki sekularyzacji europejskich wspólnot żydowskich, które wytworzyły ruch syjonistyczny, będący z kolei inspiracją do powstania państwa Izrael, Dugin dąży do udowodnienia, że włączenie się Żydów w europejskie procesy modernizacyjne było cywilizacyjnym błędem. Ich zaangażowanie w europejski kapitalizm, socjalizm, komunizm, racjonalizm jest dla rosyjskiego neokonserwatyźmu zdradą ortodoksyjnego judaizmu, wiary ojców⁵⁶. Kontynuacją tego błędu jest budowa i istnienie Izraela jako państwa zasadniczo świeckiego, zbudowanego na wzór demokracji zachodnich. Nieprzypadkowo Dugin zwraca uwagę na raczej marginalne w społeczno-politycznym krajobrazie Izraela i zakorzenione w mało znaczących grupach żydowskiej diaspory nurty mesjanistyczne, antysyjonistyczne, takie jak ruch „Neturei Karta”, sprzeciwiający się istnieniu państwa Izrael⁵⁷. Według Dugina ruch ten, odrzucający syjonizm jako odejście od żydowskiej „kultury oczekiwania”, dowodzi zniekształcenia żydowskiej tożsamości w państwie Izrael, którego istnienie miałoby być przeszkodą dla przyjścia oczekiwanego przez ortodoksyjnych Żydów Mesjasza⁵⁸.

Duginowskie spojrzenie na cywilizacyjną specyfikę Izraela ma zatem wykazać, że związanie się europejskiego judaizmu z europejskimi tendencjami modernizacyjnymi było poważnym błędem, a państwo Izrael, stworzone na ideologicznym fundamencie ruchu syjonistycznego i zamyślane jako byt polityczny na wzór państw zachodnich, stanowi kontynuację tego zasadniczego, cywilizacyjnego błędu, prowadzącego do uzależnienia się Żydów od Zachodu (Morza) i ich wyobcowania względem Wschodu (Lądu)⁵⁹.

3.3. Państwo Izrael jako forpocztą europejskiej Moderny

Aleksandr Dugin prezentuje swoje analizy jako geopolityczne, wyjaśniające przez pryzmat konfliktu cywilizacji współczesne relacje międzynarodowe. Prawdopodobnie jednak jego refleksja ma bardziej charakter historiozoficzny, pozanaukowy, z uwagi na wybiórcze traktowanie danych historycznych,

⁵⁵ Dugin 2014d, s. 477.

⁵⁶ Ibidem, s. 477-479.

⁵⁷ Glass 1975-1976, s. 59; Kellner 1986, s. 209; Hartman 1987, s. 238.

⁵⁸ Dugin 2014d, s. 480-481; Dugin 2015a, s. 488.

⁵⁹ Dugin 2014d, s. 490-491.

jak też dopasowywanie stawianych tez i wniosków do aktualnych potrzeb rosyjskiej ideologii neoimperialnej.

Mając na uwadze powyższe zastrzeżenie, stępując nieco ostrze dokonanej przez Dugina oceny cywilizacyjnej roli państwa Izrael, można na koniec wskazać główne zarzuty sformułowane z perspektywy rosyjskiego eurazjatyzmu. Zasadniczym problemem jest budowanie na Bliskim Wschodzie, właściwie od podstaw, państwa według wzorców zachodnich, a zatem na wzór tych państw, których system polityczny oraz dominujące wartości zostały ukształtowane przy znaczącym udziale zsekularyzowanych Żydów europejskich. W ten sposób cywilizacja Morza, odrzucająca tradycję, promująca w relacjach międzyludzkich indywidualizm oraz dążąca do niekończącego się postępu, zostaje przeszczepiona na obszar, w którym silne są tendencje przeciwne – do wierności tradycyjnym formom życia i do sprzeciwu wobec narzucanych przez Zachód wzorców kulturowych. Przeniknięty idea świeckości i modernizacji Izrael, jako forpoczta europejskiej Moderny na gruncie bliskowschodnim, pozostaje więc elementem obcym cywilizacyjnie⁶⁰. Dugin zauważa wprawdzie również fakt, że także na część państw arabskich oddziałują polityczne, kulturowe i gospodarcze wpływy Zachodu, zmieniając w pewnym sensie ich organizację polityczną i strukturę społeczną. Jego zdaniem jest to jednak oddziaływanie powierzchowne, zewnętrzne, niezakorzenione cywilizacyjnie, które prędzej czy później spotyka się z przeciwdziałaniem w postaci ruchów fundamentalistycznych⁶¹. Modernizm państwa Izrael ma natomiast charakter o wiele głębszy, ponieważ zawiera się w koncepcjach jego założycieli.

Z tych spostrzeżeń wynikają przedstawiane przez Dugina wnioski o charakterze geopolitycznym, będące także postulatami pod adresem rosyjskiej polityki zagranicznej. Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej winna się kierować nie tylko doraźnymi interesami politycznymi czy ekonomicznymi, lecz przede wszystkim realizować wielką cywilizacyjną misję Rosji jako czynnika integrującego Eurazję oraz głównego bieguna wielobiegunowego świata, zdolnego do przeciwstawienia się presji i hegemonii Zachodu⁶². Z tych względów zadaniem Rosji jest wspieranie tradycyjnych społeczeństw czy całych regionalnych cywilizacji w ich dążeniu do zachowania własnej tożsamości przez odrzucenie tendencji modernizacyjnych i westernizacyjnych lub przynajmniej przez redukcję modernizacji jedynie do pewnych aspektów

⁶⁰ Dugin 2015a, s. 488.

⁶¹ Dugin 2014b, s. 142-144.

⁶² Shlapentokh 2008, s. 251.

postępu naukowo-technicznego, bez przyjmowania towarzyszących im zjawisk społeczno-kulturowych właściwych Zachodowi (postulat modernizacji bez westernizacji)⁶³. Konflikt arabsko-izraelski i irańsko-izraelski jest częścią globalnego konfliktu Morza i Lądu, dwóch nieprzystających do siebie wizji cywilizacyjnych⁶⁴.

W perspektywie Duginowskiej w konflikcie tym Rosja ma obowiązek wspomagać Iran oraz te państwa arabskie, które nie ulegają westernizacji – tak jak to czynił Związek Radziecki, wspierając je w walce z Izraelem. Przecistawiając się cywilizacyjnej ekspansji Zachodu, widocznej w polityce państwa Izrael, Rosja wypełnia własną misję cywilizacyjną. Zarazem jednak może również w ten sposób przypomnieć o tych religijno-duchowych elementach cywilizacji żydowskiej, które pod wpływem modernizacji i sekularyzacji zostały zmarginalizowane i usunięte w cień. Z tego powodu Dugin nie wyklucza współpracy Rosji z Izraelem, opartej na tym, iż w życiu społecznym Izraela wciąż duże znaczenie mają tradycja i konserwatywne wartości⁶⁵. Stawia dla niej jednak zasadniczy warunek: Izrael powinien wyrzec się zachodniego materializmu i powrócić do swoich eurazjatyckich korzeni. Dugin wiąże duże nadzieje w tym względzie z radykalną prawicą izraelską oraz z ortodoksyjnym judaizmem⁶⁶.

WNIOSKI

Zarysowane powyżej myślenie Aleksandra Dugina o cywilizacji żydowskiej oraz o państwie Izrael jako jej ukonkretnieniu, jakkolwiek pozostaje kontrowersyjne, jest jednak ważne o tyle, o ile ukazuje żywy we współczesnych konserwatywnych rosyjskich kręgach intelektualnych sprzeciw wobec wszelkich zjawisk modernizacyjnych, zwłaszcza w obszarze społecznym, politycznym czy aksjologicznym, uważanych za zagrożenie dla fundamentów cywilizacyjnych Rosji oraz podobnych jej krajów, opierających swoją tożsamość i trwałość na oddzieleniu się od zewnętrznego oddziaływania, postawieniu interesu wspólnoty (rozumianego jako interes państwa) ponad interes jednostki oraz zakwestionowaniu wolności i praw człowieka przez sakralizację struktur władzy. Cywilizacyjny rozwój narodu żydowskiego, znaczący

⁶³ Dugin 2015d, s. 145.

⁶⁴ Dugin 2014b, s. 161-162.

⁶⁵ Dugin 2015a, s. 488-489; Laruelle 2008, s. 135.

⁶⁶ Shlapentokh 2007, s. 234; Shlapentokh 2008, s. 262.

udział elit żydowskich w modernizacji Europy, a następnie ruch syjonistyczny, który doprowadził do powstania państwa Izrael, jest w tej perspektywie odczuwany jako zagrożenie wobec wzorców cywilizacyjnych absolutyzujących znaczenie tradycji.

Wiele spostrzeżeń Dugina można jednakże uznać za trafne i interesujące: w szczególności jego analizę cywilizacyjnego rozwoju narodu żydowskiego, jego udziału w europejskiej Modernie oraz znaczenia syjonizmu jako zerwania z wielowiekową tradycją żydowską, w której wierność zasadom religijnym oraz izolacja od wpływów zewnętrznych umożliwiła narodowi przetrwanie pomimo braku bytu państwowego oraz znacznego rozproszenia w świecie. Ponad te interesujące spostrzeżenia wyrasta jednak nadrzędny cel analizy Dugina, zauważalny również u innych przedstawicieli rosyjskiego neokonserwatyizmu. Jest nim próba, często anachroniczna, zinterpretowania losów świata, w tym przemian kulturowych, politycznych czy gospodarczych, z perspektywy współczesnych interesów geopolitycznych Rosji, przy czym punktem odniesienia staje się tutaj założenie, że umocnieniem cywilizacyjnym Rosji jest jej izolacja i odrzucenie wszelkich wzorców zachodnich, natomiast przyjęcie wpływów Zachodu prowadzi do jej osłabienia, a nawet zniszczenia. W tym sensie cywilizacyjna ewolucja narodu żydowskiego, prowadząca do sekularyzacji i modernizacji judaizmu oraz do powstania państwa Izrael, jest wręcz zaprzeczeniem wizji przyszłości, jaką rosyjscy neokonserwatyści, tacy jak Dugin, widzą jako jedyną możliwą i słuszną dla Rosji.

**CULTURAL AND CIVILIZATIONAL IDENTITY OF THE STATE OF ISRAEL
FROM THE PERSPECTIVE OF RUSSIAN NEO-CONSERVATISM
IN ALEKSANDR G. DUGIN'S VIEW**

Summary

The article aims to describe the civilizational aspect of the State of Israel in the historiosophic and geopolitical thought of Aleksandr G. Dugin, who is considered the most influential and controversial representative of modern Russian neo-conservatism. Firstly, the article presents the intellectual and political context of Dugin's intellectual evolution. Secondly, it shows the role of the State of Israel in the conflict of civilizations. Thirdly, it describes Dugin's interpretation of the cultural and civilizational identity of the State of Israel and its geopolitical consequences.

Bibliografia

- Aptekman M. 2006, Kabbalah, Judeo-Masonic Myth, and Post-Soviet Literary Discourse, From Political Tool to Virtual Parody, *The Russian Review* 65, 4, s. 657-681.
- Dugin A. 1997, *Krestovyy pokhod Solntsa*, Moskva.
- Dugin A. 2009, After Tskhinvali: Interests and Values, *Russian Politics and Law* 47, 3, s. 61-70.
- Dugin A. 2014a, *Geopolitika Rossii*, Moskva.
- Dugin A. 2014b, *Evraziyskiy revansh Rossii*, Moskva.
- Dugin A. 2014c, *Mezhdunarodnyye otnosheniya*, Moskva.
- Dugin A. 2014d, *Noomakhiya: voyny uma. Tsivilizatsii granits*, Moskva.
- Dugin A. 2014e, *Chetvertyy put'. Vvedeniye v Chetvertuyu politicheskuyu teoriyu*, Moskva.
- Dugin A. 2014f, *Etnosotsiologiya*, Moskva
- Dugin A. 2015a, *Vobrazheniye: Filozofiya, sotsiologiya, struktury*, Moskva.
- Dugin A. 2015b, *Russkaya voyna*, Moskva.
- Dugin A. 2015c, *Russkiy logos – russkiy khaos. Sotsiologiya russkogo obshchestva*, Moskva.
- Dugin A. 2015d, *Teoriya mnogopolyarnogo mira: Plyuriversum*, Moskva.
- Glass Ch. 1975-1976, Jews against Zion: Israeli Jewish Anti-Zionism, *Journal of Palestine Studies* 5, 1/2, s. 56-81.
- Hartman D. 1987, The Challenge of Modern Israel to Traditional Judaism, *Modern Judaism* 7, 3, s. 229-252.
- Huntington S. 2002, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London.
- Kellner M. 1986, Messianic Postures in Israel Today, *Modern Judaism* 6, 2, s. 197-209.
- Laqueur W. 1971, Zionism and Its Liberal Critics 1896–1948, *Journal of Contemporary History* 6, 4, s. 161-182.
- Laruelle M. 2004, The two faces of contemporary Eurasianism: an imperial version of Russian nationalism, *Nationalities Papers* 32, 1, s. 115-136.
- Laruelle M. 2008, *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Washington D.C.
- Nosachev P. 2013, Integralnyy traditsionalizm: mezhdru politikoy i ezoterikoy, *Gosudarstvo, religiya, tserkov' v Rossii i za rubezhom* 31, 4, s. 203-222.
- Orbach A. 1990, The Jewish People's Group and Jewish Politics in Tsarist Russia 1906-1914, *Modern Judaism* 10, 1, s. 1-15.
- Sharif W. 1977, Soviet Marxism and Zionism, *Journal of Palestine Studies* 6, 3, s. 77-97.
- Shlapentokh D. 2007, Dugin Eurasianism, a window on the minds of the Russian elite or an intellectual ploy?, *Studies in East European Thought* 59, s. 215-236.
- Shlapentokh D. 2008, Alexander Dugin's Views on the Middle East, *Space and Polity* 12, 2, s. 251-268.
- Shnirel'man V. 2016, Aleksandr Dugin, vozvedeniye mosta mezhdru eskhatologiyey i konspirologiyey, *Gosudarstvo, religiya, tserkov' v Rossii i za rubezhom* 34, 4, s. 194-221.
- Smith G. 1999, The Masks of Proteus, Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism, *Transactions of the Institute of British Geographers* 24, 4, s. 481-494.
- Vital D. 1998, Zionism as Revolution? Zionism as Rebellion?, *Modern Judaism* 18, 3, s. 205-215.